

УДК 316.334.3:323.2 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v041.2023.20>**Л. В. Ярова**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7462-9069>доктор політичних наук, професор,
завідувачка кафедри соціології

Національного університету «Одеська юридична академія»

Л. І. ЯковлеваORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0942-485X>доктор політичних наук,
професор кафедри соціології

Національного університету «Одеська юридична академія»

В. М. КольцовORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-7480-2644>доктор політичних наук,
професор кафедри загальнотеоретичних дисциплін
Міжнародного гуманітарного університету

ІНСТИТУЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: РОЛЬ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема підвищення ефективності інституційної взаємодії загострюється в умовах війни. Адже, відбувається не лише перерозподіл владних повноважень між гілками влади задля досягнення перемоги, а й утворення нових правил інституційної взаємодії в умовах війни. Українське суспільство змушене перебудувати інституційну взаємодію на основі «інститутів миру», а утворюючи дієві «інститути війни». Формується нове середовище інституційної взаємодії. У дослідженнях інституційної взаємодії наголошується на її важливості для сучасних демократій та конфлікті між «новими правилами» політичної взаємодії та «старими інститутами» у процесі демократичного транзиту [16], аналізується роль інституційної взаємодії у забезпеченні суспільного розвитку, визначаються компоненти інституційної взаємодії [17]. Зокрема, зазначається: «...особливістю вітчизняного політичного процесу є його персоналізація, як у вимірі урядування (публічного управління та адміністрування) так і в електоральному вимірі. До компонентів інституційної взаємодії віднесено публічну владу, опозицію та групи інтересів. Контекстом інституційної взаємодії визначено «подвійний перехід» українського суспільства. По-перше, від радянського авторитаризму до консолідованої демократії. По-друге, глобальний процес формування мережевого суспільства, перехід від традиційних комунікацій до глобальних комунікативних мереж. Визначено, що інституційна взаємодія в українському політичному процесі усе більшою

мірою опосередковується глобальними комунікативними мережами» [14]. У процесі європейської інтеграції одним із актуальних завдань стає підвищення рівня інституційної взаємодії не лише всередині країни. Необхідно забезпечити розвиток інституційної взаємодії як із інститутами кожної країни-члена ЄС, так і з «європейською бюрократією», інституціями ЄС (Європейським парламентом, Європейською комісією, Європейським центральним банком тощо). На думку К. Одарченко «Україна потребує не лише підвищення ефективності окремих інститутів. Забезпечити суспільний розвиток здатна лише інституційна взаємодія на основі розгалуженої мережі комунікацій. Це вимагає не сподівань на «невидиму руку» ринку, а системного інституційного втручання задля реструктуризації наявної і досить розгалуженої системи інститутів відповідно до вимог політичної демократії й соціальної ринкової економіки» [4].

Натомість, дослідженню саме ролі парламентської опозиції в інституційній взаємодії під час війни приділяється недостатньо уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблема підвищення ефективності інституційної взаємодії посідає важливе місце в українському науковому дискурсі. Зокрема, інституційна взаємодія досліджувалась у працях О. Децика, А. Чухно, К. Одарченко, М. Токар, Л. Яковлевої, Л. Ярової, ін. Визначенню сутності та діяльності опозиції присвячено праці таких зарубіжних авторів, як М. Белофф, Н. Блум, Є. Вятр і А. Пшеворські, К. Грубе, Г. Іонеску та

І. Мадаріага, О. Кіркхаймер, Р. Макрідіс, Г. Оберройтер, Дж. Сарторі, К. Фрідріх, Л. Шапіро, ін. Серед українських дослідників варто відзначити праці С. Бондар, В. Веренько, Д. Зубрицької, А. Колодій, В. Кольцова, І. Павленко, О. Петренко, А. Романюка, Ф. Рудича, О. Совгірі, В. Чумака, ін.

Формулювання мети статті. Мета статті – визначити роль парламентської опозиції у процесі інституційної взаємодії. Наголос зроблено на трансформаціях середовища інституційної взаємодії, так само як і на перебудові стратегії та тактики опозиційної діяльності в умовах війни, корегуванні функцій парламентської опозиції у інституційній взаємодії тощо.

Вклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під час війни відбуваються масштабні соціальні трансформації. Вони стосуються усіх суспільних просторів та здійснюються з єдиною метою – забезпечити перемогу. Держава та суспільство концентруються на протидії широкомасштабній збройній агресії задля здолання ворога. Змінюється світогляд громадян. Тобто, трансформується середовище інституційної взаємодії в Україні. Про це свідчать результати соціологічних опитувань, згідно з якими формується новий «портрет українця». Його особливості полягають у наступному: «Бажання підтримати, відчуття справедливості та взаємовиручка дедалі більше розвиваються в українському суспільстві. На думку соціологів, це наслідок війни, яка стала об'єднавчим фактором, проявивши в багатьох їхні кращі риси. Надалі можна очікувати ще більшої згуртованості українців і запиту на «просунуті» соціальні реформи... Після пережитого в людей формується відчуття спільного лиха і спільної перемоги. Те, що ми називаємо соціальною консолідацією, соціальною підтримкою та взаємодопомогою...» [3].

Коли йдеться про трансформації середовища здійснення інституційної взаємодії, на особливу увагу заслуговує зростання рівня довіри до інститутів публічної влади, підтримка курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію.

За результатами соціологічних досліджень, «Попри погіршення матеріального стану, неможливості планувати життя і дохід, українці відчують гордість за свою країну, стали більш згуртованими, вірять в перемогу, краще майбутнє і мають високий індекс життєстійкості. Довіряють ЗСУ (97%) і президенту (90%)... А євроатлантичний вектор настроїв досяг рекордних показників за всю історію країни!.. Одним з прямих наслідків російського вторгнення стало зростання євроатлантичних настроїв українців, де фіксуються рекордні показники за всю історію країни. На сьогодні 87% підтримують вступ України в Європейський союз, 86% – в НАТО» [7].

При цьому, соціологи фіксують значне зростання рівня впевненості громадян як у власних силах, так і у силі країни: «Якщо раніше оцінка, яка характеризує нашу державу відносно інших, була на рівні 3,0 – трохи вище середнього: наприклад, були думки «ми трохи гірші за європейців», то зараз вона зросла до 4,6 – це один із топових показників. Так само й громадянська впевненість збільшилася у півтора рази – із 4,5 до 6,4» [13].

Водночас, посилюються демократичні тенденції. Це є вкрай важливою ознакою трансформацій середовища інституційної взаємодії. Так, якщо у 2017 році майже 80% українських громадян підтримували політичну систему, яка передбачає сильного лідера, незалежного від виборів та парламенту, то наразі таких 68%. Як зазначає заступник директора соціологічної служби Центру Разумкова Михайло Міщенко: «Здавалося б, під час війни цей показник повинен був стати ще більше, але він знизився. Тепер лише 68% вважають таку систему хорошою» [13].

Активізується громадянське суспільство, а середній клас в Україні постає вже не як напівкримінальний бізнес, «обслуга олігархів» чи зубожіла інтелігенція, а як клас волонтерів, добровольців та інтелектуалів. Відзначимо, що на думку авторів статті «Голос середнього класу та економічна демократія в Україні», «Середній клас в Україні є, напевно, найзагадковішим соціальним феноменом від здобуття Незалежності у 1991 році. Поступово реалізуючи себе в економіці в якості малого та середнього бізнесу, у політиці він, нібито посмішка чеширського kota, то з'являється, відіграючи вирішальну роль на черговому історичному перехресті, то зникає просто на очах... Поступове додання тоталітаризму та впровадження рівної свободи пов'язується із процесом розпаду СРСР. Напевно, на початку 90-х років середній клас формувався як спадкоємець інтелігенції та радянської бюрократії, тінювого спекулятивного бізнесу й еліти силових структур. В Україні середній клас пройшов шлях від напівлегального бізнесу, зубожілої інтелігенції та «обслуги олігархів» до рушійної сили Майданів, класу волонтерів, активістів та добровольців, які забезпечують спротив російській повномасштабній військовій агресії» [15].

Також однією із основних особливостей трансформацій середовища інституційної взаємодії під час війни стала кристалізація трьох інституцій, які користуються найбільшою довірою суспільства. Йдеться про владу, армію та волонтерів. При цьому влада уособлюється Президентом України, який має найвищий рівень довіри. Водночас, незважаючи на порівняно високий рівень довіри, більшість громадян України не задоволені роботою Верховної Ради. У виданні «Українська правда»

наводяться наступні результати соціологічного дослідження: «І якщо більшість (65%) хотіли аби Зеленського переобрали на наступний термін, то роботою Верховної Ради більше не задоволені (54%), ніж задоволені (37%). І якщо б найближчим часом відбувалися вибори, то майже половина шукали б альтернативу серед нових партій» [7].

У комунікативному просторі взаємодії між державою та суспільством посилюється роль горизонтальних мереж, які у критичні моменти продемонстрували здатність до самоорганізації. Відбуваються зміни в інституційній взаємодії, яка залишається важливим чинником вироблення та реалізації політики. Проте слід наголосити також на перерозподілі впливу між державними інститутами, що позначається на інституційній взаємодії. Повною мірою це відноситься до опозиційної діяльності, яка твориться та відтворюється у процесі інституційної взаємодії між опозиційними парламентськими фракціями, партіями, групами в органах місцевого самоврядування, громадськими організаціями, профспілками та масмедіа.

У сучасних умовах потребує переосмислення роль та функції опозиційної діяльності. Йдеться про її суб'єктність, політичний та правовий статус, позиціонування у політичному полі, критерії результативності в умовах війни. Особливої дослідницької уваги потребує у контексті широких суспільних трансформацій, пов'язаних із війною, феномен парламентської опозиції. З одного боку, парламентська опозиція переформатувала свою діяльність та знаходиться, як і вся країна, на «військовому марші» задля перемоги. З іншого боку, існує загроза фактичного зникнення парламентської опозиції, що неприпустимо в умовах європейської інтеграції та може спричинити зростання авторитарних тенденцій в українському політикумі. Варто зауважити, що на думку О. Совгирі «...суб'єктами парламентської опозиції у різних типах політичного режиму можуть бути: окремі депутати парламенту; парламентські (депутатські) групи або фракції представлених у парламенті партій; коаліції (об'єднання, блоки) парламентських партій [11].

На думку Н. Пеньковської, «...у процесі політичної конкуренції з владою опозиція може спиратись не лише на власні сили, утворюючи тінювий уряд чи критикуючи владу. Досвід посткомуністичних трансформацій в Україні довів, що на боці «конструктивної» опозиції виступають «третій сектор» (громадські організації, мас-медіа, бізнес), «олігархічна» частина парламенту та місцевих рад, а наприкінці протистояння «влада – опозиція» до потенційних переможців долучається і вагома частина бюрократії. Саме тоді відбувається формування нової коаліції у парламенті, перезавантаження «партії влади» та починається відлік часу у процесі переходу у опозицію частини

«старої» влади, її інституціоналізації як опозиції: боротьба триває. Інституціоналізація парламентської опозиції виступає дієвим засобом вирішення суспільних проблем, частиною системи «стримувань і противаг» у структурі політичних відносин та передбачає поступове збільшення впливу опозиційної діяльності на весь ансамбль політичних відносин, її реальну участь у процесі вироблення та прийняття управлінських рішень» [6].

У цілому, статус парламентської опозиції визначається її правами та обов'язками. До перших належить «...доступ до участі в політичних процесах, наділення правами та привілеями, консультації з главою держави та урядом з важливих питань національної безпеки, розподіл посад у легіслатурі пропорційно до політичного складу парламенту, рівні права подання законопроектів та поправок до законів, недопущення дискримінації за часом виступів під час парламентських дебатів і усних запитань тощо» [12].

Щодо обов'язків парламентської опозиції, то йдеться про пропозиції альтернативної програми діяльності глави держави чи уряду, діяльність із огляду на державні інтереси, заборона безпідставної критики влади, утримання від пропаганди насильства як засобу політичного впливу тощо [12].

У демократичних країнах парламентська опозиція виконує функції щодо контролю, критики та внесення пропозицій щодо альтернативних політик. Зокрема, йдеться про необхідність виконання наступних функцій: функція альтернативності, балансуюча функція, контрольна функція, функція критики, функція ротації політичної влади, мобілізаційно-соціалізуюча функція, представницька функція, стабілізаційна функція, функція поступу і демократизації, превентивно-правова функція, інформативна функція, кадрово-управлінська функція [10, с. 150].

Але також важливо визначити критерії, за якими опозиція має обґрунтовувати власне право на владу. Щодо суб'єктності, то критика діяльності влади щодо протидії широкомасштабній збройній агресії може спричинити звинувачення опозиції у підтримці з боку ворога, а у громадській думці опозиційну діяльність можуть ідентифікувати як роботу на ворога. Нейтралітет, який встановився на початку війни, було певною мірою порушено. Як відзначають медійні та політичні експерти це пов'язується зі змінами медійного ландшафту (започаткуванням телемарафону «Єдині новини», виправданим припиненням прямих трансляцій засідань Верховної Ради, політичних ток-шоу, відключенням деяких опозиційних каналів від цифрового мовлення тощо), а також із критикою дій влади під час зустрічей опозиційних депутатів із закордонними партнерами.

У серпні 2022 року у масмедіа відзначалось: «Головними ньюсмейкерами, як правило, стали

представники влади і силових відомств, які розповідають або про військову обстановку, або про законодавчі та економічні нововведення. Будь-яка критика правлячої команди, яка здебільшого доноситься з соцмедіа, вже не дає такого ефекту, як у мирний час. І тому опозиційним партіям, які ще в лютому були вгорі рейтингових таблиць, не просто вписатися в поточний порядок денний... Поки ми бачимо, що зараз є три прохідних партії. Лідирує «Слуга народу» з приблизно 50%, далі йде проект Притули і ще «Євросолідарність». Інших не видно. Але це зараз» [1].

Відносини між парламентською більшістю та опозицією ґрунтуються на усвідомленні ризиків, пов'язаних із війною, але між «Слугами народу» та «ЄС» вони відбуваються за формулою: «...активні прихильники лідера «ЄС» за першої ліпшої нагоди критикують дії влади у facebook. У відповідь анонімні канали у telegram, які пов'язані з Банковою, регулярно атакують Порошенка за його піар на волонтерстві» [9].

Варто відзначити, що у політичній теорії та політико-правовій практиці сформувався два підходи до визначення парламентської опозиції [5, с. 27]. Йдеться про те, що на статус парламентської опозиції може претендувати найбільша з опозиційних партій, яка представлена у парламенті, але не в уряді. У політичній реальності України це, безумовно, «Європейська солідарність». Другий підхід полягає у тому, що до опозиції зараховують усі парламентські сили, які виступають проти наявного політичного курсу. Тобто, реалізують функції опозиції у демократичних країнах, які окреслюються тріадою: контроль, критика, альтернатива.

Відповідно, як зазначається у статті І. Павленко, «...визначальними в ракурсі політико-правового статусу парламентської опозиції є норми і традиції співпраці влади та опозиції, а також права та обов'язки диверсифікованих суб'єктів парламентської опозиції. Їх доповнюють принципи представництва парламентської опозиції і захисту інтересів її виборців – спеціальної регламентації гарантій отримання парламентською опозицією високих посад у керівництві легіслатури та її структурних складових. Принциповим же тут є закріплення за парламентською опозицією посад голів тих комітетів, які дають їй можливість виконувати свої основні функції» [5, с. 28].

У статті «Ні влади, ні опозиції. Чим живе український парламент під час війни» журналісти «Української правди» Р. Романюк та Р. Кравець зазначають: «За даними УП, станом на початок весни 2023-го понад 120 народних депутатів були фігурантами справ у різних правоохоронних органах. Очевидно, що не всі з них «слуги», але чисто арифметично їх найбільше. Тож не дивно, що за час повномасштабної війни залежність

парламенту від ОП лише зросла, Рада ще прискіпливіше узгоджує свій порядок денний із розрядками з Офісу. Натомість окремо зі своєю фракцією Зеленський не зустрічався жодного разу з 24 лютого 2022 року. Президент з'являється у стінах Ради лише на виступах світових лідерів та коли сам звертається до депутатів із програмними промовами» [9].

Перспективи розвитку парламентаризму після перемоги України вбачаються у наступному: «Принаймні уже зараз у парламенті поступово викристалізовується досить потужна група депутатів у різних фракціях, яку можна вважати провісниками парламентського відродження. Як би до депутатів не ставилися в ОПУ, сам по собі парламентаризм залишається підвалиною демократії. І українські «парламентські десанти» до західних партнерів на чолі зі Стефанчуком, як, наприклад, у Британії, роблять свою головну справу – повертають Раді розуміння власної ролі та значимості. За повної відсутності внутрішньої політики, депутати здають іспити на політичну зрілість на зовнішньому фронті. І такі без перебільшення історичні події як спільне засідання з Європарламентом, яких ставатиме усе більше, можуть і мусять навіть із такого випадкового середовища, як чинний склад Ради, вивести на передній план і суб'єктивізувати найбільш здібних політиків» [9].

Ідентифікація парламентської опозиції, як учасника інституційної взаємодії, в умовах демократії відбувається на ґрунті народовладдя – статус депутатів парламенту дозволяє їм говорити від імені частини суспільства, а не лише презентувати вузькопартійну позицію. Повною мірою це відноситься до української опозиції під час війни, коли у парламенті поступово нівелюються партійні та фракційні межі, натомість йдеться про захист демократичних цінностей – наявність політичних прав і свобод (включно зі свободою слова), поділу влади, раціональної аргументації та дебатів, рівності тощо.

Погодимось із тим, що «...механізм правового регулювання статусу парламентської опозиції ускладнюється в перехідних суспільствах і гібридних політичних режимах, де слабо політично структурізованими є партійні системи, а також у всіх політичних режимах, де партійна система є надмірно фракціоалізованою і своєю тенденцією має не консолідацію певних прошарків суспільства, а навпаки посилення процесів їхнього розпорошення. До цього обов'язково варто додати й нерозвиненість громадянського суспільства, адже лідери держави та представники парламентської більшості за умови відсутності належних стримуючих чинників тяжіють до суттєвого «ущемлення» опозиції та до перетворення її на демократичну декорацію недемократичного режиму» [2].

Відзначимо, що за даними соціологічних досліджень, «Зараз у суспільства є гостра потреба в єдності. На різних рівнях: і горизонтальному – між людьми, і вертикальному – людина – держава. І якщо раніше улюблене слово виборців було «бардак», який має подолати якийсь «сильний лідер», то тепер такий же гострий запит на «єдність» і «союзниттво»... А політика – найчастіше не про єдність, а навпаки про поділ та сегментування. Тому... люди під час опитувань постійно повторюють, що «зараз не час для політики»... Зараз час для єднання і відсічі ворогу. Тому будь-яка відкрита політична діяльність може викликати навпаки зворотну реакцію у виборців – повне відторгнення» [8].

Можна стверджувати, що українське суспільство після широкомасштабного збройного вторгнення набуло усіх ознак консолідованого та об'єднаного, зникли регіональні поділи.

Висновки. Парламентська опозиція, яка сформувалась після виборів до Верховної Ради України 21 липня 2019 року повною мірою перебудувала свою діяльність під час війни. Слід відзначити роль парламентської опозиції щодо консолідації українського суспільства після широкомасштабного збройного вторгнення 24 лютого 2022 року. Також опозиція активно виконує мобілізаційну функцію – підвищення активності громадянського суспільства, середнього класу тощо. Парламентська опозиція позиціонує себе в якості виразника інтересів частини українського суспільства, а не лише захисника вузькопартійної позиції.

В умовах війни визначальна роль у процесі формування нових правил інституційної взаємодії належить комунікативному середовищу. Йдеться про визначення інституцій, які отримали найвищий рівень довіри від українських громадян (влада, армія, волонтери). Консолідація українського суспільства, яка відбулась задля спротиву збройній агресії та захисту європейських цінностей, призвела також до демократизації, активізації громадянського суспільства, зростання соціальної підтримки та взаємодопомоги. Відповідно, опозиційна діяльність твориться/відтворюється у процесі інституційної взаємодії між опозиційними парламентськими фракціями, партіями, громадськими організаціями, профспілками та масмедіа.

Наголос зроблено на тому, що під час війни значно зростає вага інституційної взаємодії парламентаріїв (у тому числі – опозиційних) з колегами – депутатами Європейського парламенту та парламентів країн-членів ЄС.

Література

1. Безпалько У. Що відбувається в опозиції і хто може скласти конкуренцію владі? *РБК-Україна*. 2022. 24 серпня. URL: www.rbc.ua/ukr/news/proishodit-oppozitsii-sostavit-konkurenciyu-1661111930.html

2. Древаль Ю. Інституалізація парламентської опозиції. *Актуальні проблеми державного управління*. 2009. № 1. С. 35–42.

3. Кітраль О. Війна формує з українців «нових людей». *Дзеркало тижня*. 2022 року. 27 квітня. URL: <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/vijna-formuje-z-ukrajintsiv-novikh-ljudej.html>

4. Одарченко К. Ю. Інституційна взаємодія задля суспільного розвитку: місія політичних партій. *Політикус: науковий журнал*. 2021. № 3. С. 69–75.

5. Павленко І. Правовий статус опозиції. Досвід розвинутих демократій і українські перспективи. *Політичний менеджмент*. 2005. № 5. С. 16–30.

6. Пенюковська Н. К. Інституціоналізація парламентської опозиції як складова підвищення ефективності урядування. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр.* 2014. Вип. 53. С. 259–266.

7. Рік війни: як змінився портрет українців і України. *Українська правда*. 2023. 22 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/02/22/7390482/>

8. Романюк Р. Вибори без політики. Кого підтримують українці після року великої війни. 2023. 16 березня. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/03/16/7393630/>

9. Романюк Р., Кравець Р. Ні влади, ні опозиції. Чим живе український парламент під час війни. *Українська правда*. 2023. 27 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/04/27/7399589/>

10. Сичова В. Сутність і форми взаємодії інституту політичної опозиції та державного управління. *Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. пр.* 2011. Вип. 2 (6). С. 146–151.

11. Совгіря О. Правовий статус парламентської опозиції: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ-ра, 2006. 263 с.

12. Чумак В. Діяльність парламентської опозиції: корисний досвід для України. Політична реформа очима експертів: значення публічних консультацій. Київ: Український освітній центр реформ. 2007. 15 с.

13. Як змінилось і як змінюється українське суспільство під час війни? *Укрінформ*. 2022. 24 листопада. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3620403-ak-zminilos-i-ak-zminuetsa-ukrainske-suspilstvo-pid-cas-vijni.html>

14. Ярова Л. В., Яковлева Л. І., Кольцов В. М. Компоненти інституційної взаємодії в українському політичному процесі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 38. С. 82–86.

15. Yakovlev D., Borovyk L., Diachenko O. The voice of the middle class and economic democracy in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. № 8(3). P. 220–227.

16. Yakovleva L., Yakovlev D. Institutional interaction and political choice in a transitional society. What role for the social sciences. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2020. № 2(4). P. 582–608.

17. Yakovleva L., Yarova L., Koltsov V. Institutional Interaction in the Network Society: Public Authorities, Opposition, Interest Groups. *Proceedings of the International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation (SPL 2021)*. 2021. Vol. 617. URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/spl-21/12596671>

Анотація

Ярова Л. В., Яковлева Л. І., Кольцов В. М. Інституційна взаємодія в умовах війни: роль парламентської опозиції. – Стаття.

Статтю присвячено визначенню ролі парламентської опозиції у процесі інституційної взаємодії в умовах війни. Парламентська опозиція, яка сформувалась після виборів 2019 року змушена перебудувати свою діяльність з урахуванням нових реалій. Її статус та роль визначаються на основі принципу народовладдя, тобто доцільності та актуальності для опозиційних депутатів говорити від імені певної частини суспільства, а не презентувати вузькопартійну позицію, захищати демократичні цінності, включно зі свободою слова, рівністю та поділом влади.

Відзначено зміни у середовищі інституційної взаємодії, які відбулись після широкомасштабного збройного вторгнення. Нові правила інституційної взаємодії, які впливають на діяльність парламентської опозиції, кристалізуються у комунікативному середовищі. Це середовище має наступні особливості. По-перше, відбулось виокремлення трьох інституцій, які здобули найвищий рівень довіри громадян. До них відносяться влада (яка уособлюється Президентом України В. Зеленським), армія та волонтери. По-друге, відбулась консолідація українського суспільства навколо спротиву збройній агресії та європейських цінностей. Соціологи (Є. Головаха та ін.) відзначають, що відчуття спільного лиха і спільної перемоги сприяли формуванню соціальної консолідації, соціальної підтримки та взаємодопомоги. «Портрет українця» включає відчуття гордості за країну, віру в перемогу та краще майбутнє, високий індекс життєстійкості та впевненості громадян як у власних силах, так і у силі України. Також слід констатувати зникнення регіональних поділів щодо питань європейської та євроатлантичної інтеграції. По-третє, посилюються тенденції демократизації українського суспільства, зростає активність громадянського суспільства, та підвищується суспільна вага середнього класу, який презентують військові, волонтери, інтелектуали тощо.

Опозиційна діяльність твориться/відтворюється у процесі інституційної взаємодії між опозиційними парламентськими фракціями, партіями, групами в органах місцевого самоврядування, громадськими організаціями, профспілками та масмедіа.

Статус парламентської опозиції визначається її правами та обов'язками, а місце у процесі інституційної взаємодії – також і функціями. Обґрунтовано, що парламентська опозиція продовжує, враховуючи обмеження воєнного стану, виконувати функції, притаманні опозиції у демократичних країнах. Йдеться про контроль, критику та пропозицію альтернатив. Також повною мірою виконується функція мобілізації, яка набуває особливого значення під час війни.

Відзначено, що в умовах війни значно зростає вага інституційної взаємодії парламентаріїв (у тому числі – опозиційних) з колегами – депутатами Європейського парламенту та парламентамів країн-членів ЄС.

Ключові слова: інституційна взаємодія, парламентська опозиція, воєнний стан, опозиційна діяльність, функції опозиції, середовище інституційної взаємодії, довіра.

Summary

Yarova L. V., Yakovleva L. I., Koltsov V. M. Institutional interaction in the conditions of war: the role of the parliamentary opposition. – Article.

The article is devoted to determining the role of the parliamentary opposition in the process of institutional interaction in the conditions of war. The parliamentary opposition, which was formed after the 2019 elections, is forced to rebuild its activities taking into account the new realities. Its status and role are determined on the basis of the principle of people's power, that is, the expediency and relevance for opposition deputies to speak on behalf of a certain part of society, and not present a narrow party position, protect democratic values, including freedom of speech, equality, and separation of powers.

Changes in the environment of institutional interaction that occurred after a large-scale armed invasion are noted. New rules of institutional interaction, which affect the activities of the parliamentary opposition, crystallize in the communicative environment. This environment has the following features. First, three institutions were singled out, which gained the highest level of trust of citizens. These include the government (which is personified by the President of Ukraine V. Zelensky), the army, and volunteers. Secondly, there was a consolidation of Ukrainian society around resistance to armed aggression and European values. Sociologists (E. Golovakha and others) note that the feeling of common disaster and common victory contributed to the formation of social consolidation, social support, and mutual assistance. "The Portrait of the Ukrainian" includes a sense of pride for the country, faith in victory and a better future, a high index of vitality and confidence of citizens both in their own strength and in the strength of Ukraine. It should also be noted that regional divisions have disappeared regarding the issues of European and Euro-Atlantic integration. Thirdly, the trends of democratization of Ukrainian society are intensifying, the activity of the civil society is increasing, and the social weight of the middle class, represented by the military, volunteers, intellectuals, etc., is increasing.

The opposition activity is created/reproduced in the process of institutional interaction between opposition parliamentary factions, parties, groups in local self-government bodies, public organizations, trade unions, and mass media.

The status of the parliamentary opposition is determined by its rights and obligations, and its place in the process of institutional interaction is also determined by its functions. It is substantiated that the parliamentary opposition continues, taking into account the limitations of martial law, to perform the functions inherent in the opposition in democratic countries. It is about control, criticism, and offering alternatives. In addition, the function of mobilization, which acquires special importance during the war, is fully performed.

It is noted that in war conditions, the weight of the institutional interaction of parliamentarians (including opposition ones) with their colleagues – deputies of the European Parliament and the parliaments of the EU member states is increasing significantly.

Key words: institutional interaction, parliamentary opposition, martial law, opposition activity, functions of the opposition, environment of institutional interaction, trust.